

KYZ ALA KAČUU

Kyrgyzská tradice – sociální drama – hra na pláč?^{*}

Barbora Gregorová

Filosofická fakulta UK Praha

Kyz ala kachuu. The Kyrgyz Tradition – A Social Drama – The Crying Game?

Abstract: “Ala kachuu”, literally translated as “take and run off”, is a term used to describe the Middle Asian practice of bride kidnapping that is particularly common in Kyrgyzstan. “Ala kachuu” exists in two possible scenarios: First, the bride elopes with the man she loves while her parents oppose the marriage, or second, the non-consensual kidnapping of the bride by a stranger occurs. Both scenarios adhere to special rules and often involve the groom’s extended family and friends. Among the locals and predominantly in rural areas, “ala kachuu” continues to be part of traditional culture with roots in ancient history, as depicted in the national epic “Manas”, despite of the fact that “ala kachuu” is a criminal act often inflicting physical and psychological harm to the young woman. The following paper presents the accounts of a number of kidnapers’ strategies, provides a historical abstract, as well as giving statistics from research conducted by R. Kleinbach and L. Handrahan, and describes several actual cases of bride kidnapping.

Keywords: ala kachuu; bride kidnapping; women in Kyrgyzstan; Kyrgyz family; violence against women

^{*} Článek je upraveným textem z ucelené kapitoly disertační práce „Rodina a žena v kyrgyzské společnosti“, obhájené na katedře etnologie FF UK v Praze (vedoucí práce: PhDr. Jan Pargač, CSc. a Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.). V České republice se tématem postavení žen v Kyrgyzstánu, a tedy i únosy nevěst, zabývala ve své bakalářské práci také Veronika Machálková (2006), studentka oboru sociální antropologie v Pardubicích.

*Кыз жыргаачу жерине ый менен барат.*¹

Кыз ала качуу (*kyz ala kačuu*)² znamená ve volném překladu z kyrgyzského jazyka „vezmi dívku a utíkej pryč“ a jde o proces ukořistění dívky, často zcela neznámé, za účelem uzavření manželství. Důvodem je přesvědčení mnohých obyvatel Kyrgyzstánu, že jde o pradávnou národní tradici,³ a může jím být i snaha o minimalizaci finančních nákladů spojených se svatbou. Na rozdíl od fingovaného únosu nevěsty, jež známe z českých svateb, však nejde o hru, která skončí šťastným shledáním zamilovaného, již sezdaného páru. *Ala kačuu* bývá většinou dopředu a pečlivě plánovanou akcí, do níž jsou zapojeni nejen sami únosci, ale také jejich přátelé, rodina, příbuzní, či dokonce kamarádky unesené dívky. Po únosu velmi často ještě týž večer proběhne tradiční muslimský náboženský obřad *nike*⁴ a po něm svatební noc. Od té chvíle je již dívka v očích veřejnosti „zneuctěna“ a pod tlakem mužovy cizí, a často i své rodiny, pod tlakem společenských dogmat většinou nemá jinou možnost než v nové rodině zůstat.

V následujícím textu se pokusíme popsat fakta, aspekty a stereotypy spojené s únosem nevěst v Kyrgyzstánu. Zaměříme se na motivaci a strategii únosců, na typický průběh tohoto činu a na konkrétní příklady a následky, které s sebou mohou nést. Podíváme se na to, jaký je rozdíl mezi nonkonsensuálním únosem a únosem na základě nevěstina souhlasu, jak únosy dívek ovlivňuje věk, dosažené vzdělání únosců či místo bydliště a jak se postoj místních k této „pěkné tradici“ či „barbarskému zvyku“ mění v souvislosti se sociálně-politickými změnami (předsovětská éra, období sovětské nadvlády, období po rozpadu SSSR).

Do Kyrgyzstánu jezdím na studijně-pracovní pobyty či výzkumy již deset let a v daném textu čerpám jak z dostupné, především rusky a anglicky psané

¹ *Кыз джыргачу джерине ыј менен барат. Дівка прїхадзі за свым штїстїм с плїцїм.* – Kyrgyzské přísloví, které při vstupu unesené dívky do cizího domu obvykle pronášejí starší ženy.

² Většina Kyrgyzů si pod *ala kačuu* primárně představí únos nevěsty bez jejího souhlasu. Úplný termín zní *kyz ala kačuu*, přičemž *kyz* v kyrgyzštině znamená dívka. V textu používám zkrácený termín *ala kačuu*.

³ Tradici zde vnímáme podle konceptu Anthony Giddense (Giddens 2000: 54–57), tedy jako entitu, která je nositelkou pravdy a je majetkem určitých skupin či komunit. Tradice není znakem individuálního, ale kolektivního chování a zahrnuje v sobě moc, ať už je konstruována záměrně, či nikoli. S tradicí souvisí taktéž ritualizace rolí. *Ala kačuu* bychom mohli zařadit do kategorie tzv. přechodových rituálů, během nichž dochází ke změně sociální role jedince. Zmiňuje se o nich např. van Gennep (1997) či Murphy (2001).

⁴ *Nike* je manželská smlouva nebo také muslimský svatební obřad před bohem. V ostatních zemích Střední Asie či v dalších muslimských zemích se setkáme s termíny *nikā*, *nikach*, *nikoch* či *neke*.

literatury, tak i z vlastního kvantitativního výzkumu (Gregorová 2011, 2015) a taktéž ze zúčastněného i nezúčastněného pozorování.⁵ Dále vycházím z materiálů Human Rights Watch; z velmi podrobných a komplexních výzkumů Lori Handrahan,⁶ která zpovídala téměř čtyři stovky mužů; a z dat amerického sociologa Russela Kleinbacha,⁷ jenž se při svých četných výzkumech soustředil na obě pohlaví. Kleinbach se problematikou *ala kačuu* v celém Kyrgyzstánu zabývá již od roku 1999 snad nejsystematičtěji a zároveň tvoří brožury, organizuje osvětové akce, diskuze, workshopy a podobně, které mají místní obyvatele informovat o faktech či důsledcích únosů nevěst a napomoci tak snížení jejich počtu. Spolupachatelem je totiž de facto každý občan Kyrgyzstánu, který *ala kačuu*, byť jen v tichosti, schvaluje.

Přínosným pro mne bylo i osobní setkání s Banur Abdijevou, karakol-skou právníčkou a genderovou aktivistkou, která obhájí mnohé případy, jež se dostanou až k soudu, či s Gazbubu Babajarovou – ředitelkou Kyz Korgon Institute a koordinátorkou programů, jejichž cílem je postupné odstranění násilí na ženách a zrovnoprávnění žen v Kyrgyzstánu.

***Ala kačuu* v právním kodexu, jeho původ a výskyt**

Nejenom z evropského úhlu pohledu se jedná o přečin, jenž porušuje lidská, respektive ženská práva. *Ala kačuu* je od roku 1994 podle Kyrgyzského zákona, článku 155, chápán jako trestný čin, při němž bohužel často dochází k násilí či znásilnění. Do roku 2013 hrozila pachateli za únos nevěsty bez jejího souhlasu pokuta v hodnotě do 20 000 somů⁸ a pro leckterého únosce bylo jednodušší zaplatit pokutu než pořádat nákladnou svatbu a všechny obřady s ní spojené.

⁵ Měsíční výzkum v červnu roku 2011 byl zaměřen především na získávání teoretického základu a materiálů pro *ala kačuu*, případně na rozhovory s osobami, které se této problematice odborně věnují; na podzim 2015 (říjen – listopad) jsem navštívila tři kyrgyzské oblasti (Lejlecký a Kočkorský okres; hlavní město Biškek). Informace o *ala kačuu* jsem získávala především z rozhovorů s jednotlivými respondenty a také během zúčastněného i nezúčastněného pozorování. Kvalitativní výzkum jsem doplnila výzkumem kvantitativním, a to formou internetového dotazníku. Výsledky kompletního bimodálního výzkumu týkajícího se kyrgyzských tradic a postavení ženy v kyrgyzské společnosti jsou více rozvedeny v disertační práci.

⁶ Ženská příjmení cizího původu v článku nepřechylují.

⁷ Problematikou *ala kačuu* se zabývají především zahraniční badatelé, případně ve spolupráci s místními antropology, etnografy či aktivistkami (G. Babajarova, M. Ablezova, L. Sallimžanova, B. Pusurmankulova apod.). V tisku se k tematice postavení ženy v Kyrgyzstánu objevují texty např. A. Kalybekovy, G. Myrzaevy apod.

⁸ Podle kurzovního lístku z 13. 8. 2016 je to přibližně 7 200 Kč.

Po tři roky starých úpravách článku 155 hrozí únosci 4–7 let odnětí svobody (Пятибратов 2013) a podle některých zdrojů dokonce 5–10 let, což může být zhruba stejný trest jako za krádež ovce (Kalybekova 2013). Po těchto změnách se změnila i percepce samotného činu – přesto je však ročně zaznamenáno 8–12 000 případů *ala kaču*, přičemž necelých pět tisíc dívek se sňatkem nesouhlasí a přibližně dva tisíce se při únosu setkají s násilím (Пятибратов 2013).

V zákonu Kyrgyzské republiky ze dne 31. ledna 2003, článek 8, č. 60, O principech státní garance genderové rovnosti, se píše: „Chování lidí, které vychází z norem zvykového práva, tradic a kultury, jež si protirečí se zněním daného zákona, je považováno za překážku v realizaci genderové rovnosti. Nejsou tolerovány jakékoli normy zvykového práva, tradic či kultury, které obsahují prvky genderové diskriminace.“⁹

V 16. článku mezinárodní Všeobecné deklarace lidských práv z 16. prosince 1948, kterou Kyrgyzstán přijal se vznikem samostatné republiky 31. 8. 1991, stojí, že „sňatky mohou být uzavřeny jen se svobodným a plným souhlasem nastávajících manželů“.¹⁰ Podle 16. článku Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen „mají ženy stejné právo: a) na vstup do manželství; b) svobodně si vybrat manžela a vstoupit do manželství pouze s dobrovolným a plným souhlasem“.¹¹ Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách z roku 1993 vymezuje násilí páchané na ženách jako „jakýkoliv rodově podmíněný čin, který vede, anebo který by mohl vést k fyzické, sexuální či psychické újmě, anebo zranění žen, včetně vyhrožování těmito činy, zastrasováním anebo svévolnému omezování svobody, a to ve veřejném i soukromém životě“.¹²

Přestože je tedy boj proti násilí na ženách ošetřen právními předpisy či jednotlivými zákony, jejich dodržování v konkrétních situacích je velmi často nedostatečné a tam, kde by měla zasáhnout úřední pravomoc, může nastoupit solidarita či „pochopení“. Je známo mnoho případů, kdy unesená dívka nebo její rodiče požádali o pomoc policii, ta však nezasáhla, protože se buď nechtěla vměšovat do rodinných záležitostí, které si musí obě strany vyřešit samy, anebo veřejní činitelé (muži) s únoscem a jeho kamarády na mentální úrovni souhlasili

⁹ Dostupné z <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1184> [cit. 2016-01-23].

¹⁰ Dostupné z http://www.nssoud.cz/zakony/deklarace_prava.pdf [cit. 2016-01-21].

¹¹ Dostupné z <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen.pdf> [cit. 2016-01-21].

¹² Deklarace Valného shromáždění OSN o eliminaci násilí na ženách, přijata dne 20. 12. 1993, dostupné z <http://zenskaprava.cz/formy-nasili-na-zenach/> [cit. 2016-01-21].

a považovali je za „správné chlapy“. Anebo si s nimi dokonce dali panáka vodky a popřáli jim hodně štěstí (Haynes 2009: 252).

Kyrgyzové jsou převážně sunnitští muslimové a dodnes se řídí pravidly patriarchální, patrilineární společnosti, tradicemi či pozůstatky zvykového práva. Nikde však nejsou dochovány písemné zmínky o tom, že by *ala kačuu* bylo starodávnou tradicí kyrgyzského etnika, o únosu nevěst v moderním pojetí (tedy bez souhlasu dívky) se nehovoří ani v *koránu* či v rámci kyrgyzského zvykového práva *adat*.¹³ Takové *ala kačuu* nenajdeme ani v národním eposu *Manas*,¹⁴ jenž má tisíciletou tradici a do podrobností vypovídá o dějinách a zvycích tohoto etnika. Existence únosů si nejsou vědomi ani mnozí jeho ústní interpreti, *manasči*. Přesto je na počátku 21. století stále velké procento Kyrgyzů přesvědčeno, že jde o národní tradici, kterou je třeba dodržovat.

V literatuře jsou zaznamenány rozličné výklady původu tradice únosu nevěst. *Manasči* Talantaaly Bakčijev o původu *ala kačuu* tvrdí: „Je možné, že tento zvyk vznikl na základě legendy spadající do období 17.–18. století. V Bomské soutěsce, cestou k Issyk-kulu, je místo, které se jmenuje *Кыз-Күйөө* (*Kyz-kujöö*, tedy *dívka-muž* nebo *ženich-nevěsta*). Podle této legendy rodiče mladého páru s jejich svatbou nesouhlasili, chlapec a dívka se však natolik milovali, že na znamení protestu skočili ze soutěsky do řeky, v níž se utopili. Lze se tedy domnívat, že muži unášeli dívku v případech, kdy jeden miloval druhého, ale rodiče byli proti jejich sňatku. Tento příběh je zároveň důkazem, že únos pokaždé vyžadoval souhlas nevěsty.“ (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 93)

Předchůdcem této „tradice“ by také vzdáleně mohl být rituál známý ve Střední Asii a Ázerbájdžánu nazvaný *Кыз-куумай* (*Kyz kuumaj*), který v překladu znamená „dožeh dívku“ a z něhož se v současné době stala hra při různých festivalech, prezentujících národní zvyky. Chlapec poprosí otce dívky svých snů o svolení k jízdě na koni. Pokud otec souhlasí, dívka dostane patnáctivteřinový náskok a také tlustý kožený bičik, kterým může chlapce udeřit. Pokud se však chlapci i přesto podaří dívku na koni políbit, získá právo požádat ji o ruku (Handrahan 2004: 209).

¹³ Z arabského slova *adat* či *ada*, které znamená obyčej, zvyk. Jde o normy předislámského právního systému a také reálie právního života, které nejsou zaznamenány v *šarii*. *Adat* je soubor obyčejů a národní právní praxe v nejrůznějších oblastech majetkových, rodinných a jiných vztahů.

¹⁴ *Manas* je prý dvacetkrát rozsáhlejší než *Ilias* a *Odyssea* a jde o neucelenější komplex kyrgyzského folkloru vyprávějící o hrdinských činech Manase – sjednotitele kyrgyzských kmenů. Po tisíc let byl předáván ústně, v současné době bylo díky jeho interpretům *manasči* sebráno na několik milionů veršů (Kokaisl a kol. – Pargač 2006: 202).

Krádeže nevěst se dodnes vyskytují v sousedním Kazachstánu (*кыз алып кауу – kyz alyp kašu*),¹⁵ v Karakalpakstánu¹⁶ a Turkmenistánu. Únosy nevěst jsou poměrně běžnou záležitostí i v Ázerbájdžánu či u některých kavkazských národů (např. u Dagestánců, Čečenců, Ingušů či Abcházců), kde jsou známé již 250 let, a v současné době za ně hrozí pokuta vyplácená rodičům ukradené dívky v hodnotě až jeden milion rublů.¹⁷ S únosy nevěst se setkáme i na Balkánu a dále například v Africe či Indii.¹⁸

Ala kaču však neznají obyvatelé kyrgyzských vesnic v Číně či Tádžikistánu, jejichž obyvatelé se v cizině usadili na počátku 20. století. Jde tedy o fenomén, jehož nárůst a obliba spadá především do 20. století, do doby sovětizace středoasijského prostoru, a to, podle četných výzkumů, především do období posledních padesáti let (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 90). Až na ojedinělé případy nejsou únosy masově rozšířené ani na většině území sousedního Uzbekistánu, pravděpodobně to tedy vzdáleně souvisí s přechodem od nomádského způsobu života k životu usedlému (ke krádežím žen dříve mohlo docházet mezi jednotlivými kočujícími kmeny tzv. Karakirgizů¹⁹). Výskyt nonkonsensuálních únosů, které jsou protiprávním činem, stoupá od sedmdesátých let 20. století a jejich počet ještě vzrostl po rozpadu SSSR (Handrahan 2004: 208).

¹⁵ Únosy nevěst v Kazachstánu se zabývá např. americká antropoložka Cynthia Werner či moskevské etnoložky E. I. Larina a O. B. Naumova.

¹⁶ Autonomní republika na severozápadě Uzbekistánu. Únosy nevěst zde tvoří až pětinu všech uzavřených sňatků.

¹⁷ Dříve byl únosce trestán vyhnanstvím na Sibiř a dívka, jež s fingovaným únosem souhlasila, byla poslána do kláštera. Čečenský prezident Ramzan Kadyrov však chce jako trest za únosy nevěst, které jsou často znásilněny a tedy i zneuctěny, udělovat pokutu ve výši až miliónu rublů (cca 300 000 Kč). Trest by měl postihnout nejen únosce, ale i duchovní, kteří svatbu často pomáhají zinscenovat. Ruské zákony se totiž na krádeže nevěst nevztahují. „Za únos sice hrozí nejméně čtyři roky vězení, ale paragraf zbavuje únosce postihu, pokud oběť dobrovolně propustí a nedopustil se přitom jiných trestných činů.“ Dostupné z (2010) <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/213630-unosy-mladych-divek-suzuji-kavkaz-a-siri-se-do-ruska.html> [cit. 2016-01-21].

¹⁸ Únosy nevěst dodnes probíhají i v některých afrických zemích (Rwanda, Etiopie, Keňa) či v mnohých indických patriarchálních kmenech. Dostupné z https://en.wikipedia.org/wiki/Bride_kidnapping [cit. 2016-01-21].

¹⁹ Podle Grodekova se Kirgizové (do rozpadu SSSR psáno v dobových materiálech s měkkým „i“) nazývali *kazaki*, v překladu „stepní ptáci“ či „stepní obyvatelé“, a šlo o jeden z uzbeckých kmenů. „Karakirgize“ považovali za jiný uzbecký, bratrský kmen, který Čiňané a Mongolové nazývali Buruty. „Karakirgizové“, kteří byli považováni za Kirgize, je nejspíš termín, který se objevil až s příchodem Rusů do Střední Asie. Dále Grodekov pojednává o společném původu obou etnik a poznamenává, že Kirgizové zůstali žít v nížině a Karakirgizové v horách. Pravděpodobně šlo tedy o dvě příbuzná etnika, jimiž v dnešní době chápeme národ stepních Kazachů a horských Kyrgyzů (Гродековъ 1889: 1–4). Fait taktéž rozlišuje Kyrgyzy, obyvatele stepí, a Karakirgize, obyvatele hor (Fait 1910: 68).

Role dívek a chlapců v kyrgyzské společnosti²⁰

Ještě před samotným seznámením se s historií *ala kačuu*, nástinem statistických údajů či jednotlivými strategiemi únosců je na místě zmínit některé základní rozdíly ve výchově kyrgyzských dívek a chlapců, stejně jako rozdělení jejich sociálních rolí. Kyrgyzské dívky jsou vychovávány k poslušnosti, starostlivosti, péči o druhé (muže) a také k altruismu a submisivitě. V úctě ke starší generaci, především potom k rodičům, prarodičům (obecně ke starším lidem). Odmlouvání starším lidem či neuposlechnutí jejich příkazu či rady je mezi Kyrgyzy něčím neakceptovatelným a dané osobě to prý do života přináší nemoci, sociálně patologické jevy či obecně neštěstí.

Velké procento kyrgyzských dívek je přesvědčeno o tom, že stane-li se jim v životě nějaké příkoří, jejich povinností je smířit se s ním a naučit se v nové situaci žít. S takovýmto předpokladem by tedy v sobě měly mít velkou dávku tolerance, přizpůsobivosti a smyslu pro improvizaci. A také psychické a fyzické odolnosti – vysoká míra nezaměstnanosti po rozpadu SSSR, převážně v rurálních oblastech, skrytě podporovala vzrůstající alkoholismus u jejich mužských protějšků, a přestože formálně nesou zodpovědnost za chod kyrgyzské domácnosti a užití rodiny muži, ve skutečnosti ji dodnes často mají na starost ženy.

Podstatou ženství ve středoasijské společnosti je vdát se a vychovat děti, mezi nimiž bude alespoň jeden syn – porodem syna si žena u nových příbuzných vyslouží respekt, který bude s přibývajícimi léty úměrně vzrůstat. Dívky jsou tedy cíleně vedeny k tomu, aby se vdaly mladé, fyzicky zdatné a v tom nejproduktivnějším reprodukčním období – vypovídá to o jejich společenské prestiži. Dokonce i v dnešní době jsou známy případy, kdy byla provdána šestnáctiletá dívka²¹ (především na venkově), průměrný statistický věk pro vdavky v Kyrgyzstánu se však v posledních deseti letech nikterak nemění a pohybuje se kolem 23. roku života.²²

Mezi tradičně smýšlejícími obyvateli panuje stereotyp, že dívka po pětadvacátém roce je již neatraktivní „starou pannou“, a taková žena samozřejmě zakouší větší či menší psychický nátlak z nejrůznějších stran. Po dosažení třiceti let je potom svobodná žena podle veřejného mínění prakticky neprovdatelná a „něco s ní není v pořádku“.

²⁰ V této podkapitole čerpám z osobních rozhovorů s místními ženami, ze zúčastněného i nezúčastněného pozorování.

²¹ V Kyrgyzstánu, stejně jako v mnohých jiných zemích, je úřední sňatek dívky oficiálně povolen od osmnácti let.

²² Dostupné z <http://www.stat.kg/en/statistics/gendernaya-statistika/> [cit. 2016-01-21].

Chlapci jsou již odmala vedeni k tomu, aby byli silní a nebáli se svou sílu použít, bude-li to nutné (čehož často zneužívají, především během „nevinných“ pouličních rvaček s kamarády či neznámými muži, zvláště když se „trochu napijí“). V rodinách bývá jejich pozice zvýhodňována – dcera je již od narození „cizí krev“, která rodinu jednou opustí, kdežto pokračovatelem rodu, jenž zůstane v rodině, případně se postará i o své staré rodiče, bude právě muž (podle tradice zůstává po svatbě v domě rodičů nejmladší syn).

Na rozdíl od dívek chlapci nejsou vedeni k domácím pracím, ale především se učí zacházet s koni, ovce či berany, učí se řídit auto, jezdit s traktorem a podobně. Domácí práce mají zvládat ženy, neboť s příchodem do nové rodiny to bude právě *kelinka*, tedy nevěsta, která je na základě míry požadavků nové tchyně bude vykonávat.²³ Stejně jako je pro dívky životním cílem se vdát, pro mnohé muže je symptomatické projevit svou sílu únosem dívky a oženit se s ní (Lom 2006). Mužům je přisuzována úspěšnost, kdežto ženám poslušnost a trpělivost (Табышалиева 2002: 14).

Ve výše uvedené charakteristice jsou samozřejmě použity stereotypní vzorce, které ne vždy zcela přesně odpovídají realitě – takováto zažitá představa o roli muže a ženy ve společnosti však v podvědomí běžného občana Kyrgyzské republiky skutečně přetrvává. Stejně tak v něm panuje názor, že dokonce i když je žena zamilovaná a se svatbou souhlasí, její milý či snoubenec musí být připraven na to, že mu ji mezitím někdo může ukrást. Jsou známy i případy, kdy byly ukradeny ženy vdané, těhotné či s dětmi.

Žena by si také měla být vědoma, že souhlasí-li se schůzkou ve dvou, nepřímou tím dává muži najevo souhlas k potenciálnímu únosu (Light – Imanalieva 2007: 6). Velké procento mužů si schůzku pravděpodobně bude vysvětlovat jako ženino svolení k sexuálnímu kontaktu.

Ala kačuu* v historii a jeho vztah k *adatu* a *šaríi

Nejprve uvedme na pravou míru, s jakými typy *ala kačuu* se můžeme setkat: rozlišujeme *ala kačuu* a) se souhlasem nevěsty, ale bez svolení rodičů (fiktivní únos na protest proti tradici sňatků domlouváných rodiči); b) bez souhlasu nevěsty (nonkonsensuální únos); c) se souhlasem obou rodin, tedy

²³ Role tzv. *kelin* v nové rodině a její často podřízené postavení může být pro dívku v neznámém prostředí velmi stresující. Především pokud je ukradena do zcela cizí rodiny a pokud její manžel během konfliktu stojí na straně své matky, a ne na straně manželky.

„z povinností“ k tradici či z důvodů ekonomických (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 89–90). Logicky vzato by další variantou mohl být únos bez souhlasu únosce, kdy únos iniciují rodiče či přátelé. Vzhledem k tomu, že je však *ala kačuu* přičítán k atributům pravého muže a jde o signifikantní prvek kyrgyzské mužské identity (Handrahan 2004: 208), není tato varianta příliš častá, přestože se vyskytuje.²⁴

V předsovětské éře, tedy do počátku dvacátých let 20. století, byly sňatky mezi Kyrgyzy domlouvány výhradně rodiči (především otci) – někdy dokonce ještě před narozením dítěte (*bel kuda*), v raném dětství (*beşik kuda*) či výměnou (*kajči kuda*) (Абрамзон 1971: 238). Přičít se jejich vůli či porušit toto rozhodnutí de facto nebylo možné.

Známy byly tyto varianty: domluvený sňatek, přičemž rozšířené byly i tak zvané *kuzinní sňatky*, čili příbuzenské sezdání po linii matky (v některých oblastech i patrilineárně); *levirát* (sňatek vdovy s bratrem zemřelého muže); *sororát* (sňatek muže se sestrou zesnulé ženy, aniž by dotyčný znovu musel platit *kalym*, tedy finanční či věcnou kompenzaci za nevěstu²⁵); případně únos nevěsty (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 92). První tři typy kyrgyzský zvykový *adat*, popřípadě muslimské právo *šaría* tolerovaly, únosy byly spíše ojedinělé a důvody únosců byly často pragmatické – buď měl muž záměr ukrást ženu ze sousedního rodu, aby tím rozšířil své potomstvo a oslabil rod protivníků, anebo to byla jediná možnost zamilovaného páru, jak proti vůli rodičů zrealizovat sňatek. V obou případech však měla dívka právo odejít.²⁶ Kočkunov popisuje *ala kačuu* jako možné řešení v případě, kdy otec ženicha neměl na vyplacení *salyku*, tedy jakéhosi nádavku ke *kalymu*, který musel doplatit, pokud otec nevěsty nebyl spokojen s jeho původní výší. V takové situaci prý otec vyslal syna pro jeho budoucí ženu, aby ji přemluvil, „ukradl“ a přivezl (Кочкунов 2013: 114).

²⁴ Jak ještě uvidíme, muži rodiče jsou často iniciátory únosu, avšak muž s jejich návrhem převážně souhlasí.

²⁵ Tzv. *bride wealth*, tedy kompenzaci za nevěstu ve formě dobytka, jiných zvířat, peněz aj., se zabývají světoví antropologové – např. Jiří Holý, J. F. McLennan či R. H. Barnes (1999). Barnes popisuje případy únosů nevěst (*bride capture*) v Indonésii, kdy jedním z možných řešení, jak spor mezi dvěma znepřátelenými rodinami vyřešit, bylo nabídnout poškozené rodině po dohodě s ní *bride wealth*. Tato kompenzace ex post (např. v podobě sloních klů) byla mnohem vyšší, mnohdy až dvojnásobně, a mohly si ji dovolit pouze bohaté a prominentní rodiny (ibid.: 59).

²⁶ Viz např. *Džamilu* Čingize Ajtmatova. Džamila žije s rodinou svého muže Sadyka, který odešel do války. Zamiluje se do záhadného Danijara, s nímž pracuje v létě na polích, a jednoho večera spolu z vesnice odejdou. Džamila poslechne hlas svého srdce, v očích celé rodiny však zůstane nepochopena, neřkuli prokleta (Ajtmatov 1987: 17–69).

Takové únosy tehdy bývaly zdrojem četných konfliktů mezi rodinami – unést dívku se tedy odvážil pouze mladý muž, který se mohl spolehnout na podporu svého rodu a vlivných příbuzných. Tím spíše, že únosy nevěst byly odsuzovány a trestány, někdy dokonce smrtí – ukamenováním či shazováním provinilého z minaretu, či pokutou ve výši *kalymu*, plus 9–27 kusů dobytka. Podle dekretu z 5. 10. 1908 však záleželo také na tom, zdali byla žena slíbena někomu jinému (pokuta sto kusů dobytka a 100 rublů), byla-li již vdaná (60 ks dobytka), šlo-li o nezadanou dceru váženého člověka (40 ks dobytka a jeden velbloud), či o nezadanou dceru muže s nízkým sociálním statutem (15 ks dobytka) (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 94).

Kyrgyzská společnost byla v dřívějších dobách převážně monogamní, přestože polygamní vztahy se mezi Kyrgyzy vyskytovaly – a to buď jako důsledek nečekané situace v rodině, např. ženatý bratr zemřelého si mohl vzít jako druhou ženu jeho ovdovělou manželku, anebo jako jedna z forem exploatace ženské pracovní síly. Polygamie nebyla v rozporu s *adatem* ani s muslimským náboženstvím, objevovala se však především v bohatších vrstvách obyvatelstva. A ve většině případů tedy vypovídala o vyšším společenském statusu (Абрамзон 1971: 270–271).

Nárůst obliby *ala kačuu* byl zaznamenán v době sovětizace a hlavním důvodem byla nejspíš postupná emancipace a zrovnoprávnění žen, pokles rodičovské autority (žena se chtěla vdát za toho, koho znala a měla ráda) a s ním také protest mladých proti domlouvaným sňatkům. *Manasči* Rysbaj Isakov rozlišuje *ala kačuu*, tedy únos se souhlasem nevěsty vycházející pravděpodobně ze starodávné tradice, jehož výskyt vzrostl právě po vzniku Kara-kirgizské autonomní oblasti v roce 1924²⁷ a jenž se postupem času stal se velice módním; a *džula kačuu*,²⁸ únos bez souhlasu dívky, jehož popularita vzrostla teprve v posledních několika desetiletích (Клейнбах – Саллимжанова 2011: 96). Důvodem obliby obou činů může být již zmiňovaný ekonomický argument. Únos dívky vyjde mnohem levněji (*kalym* může být nižší, splácen postupně anebo nemusí být vyplacen vůbec²⁹) a navíc je časově úspornější – je-li dívka unesena, ženich se vyhne se zasnubám a dalším *tojum*,³⁰ bez nichž je svatba také přibližně o třetinu levnější.

²⁷ Kara-kirgizská autonomní oblast byla jedním z územně-politických útvarů v rámci sovětského středoasijského prostoru, v roce 1936 na tomto území vznikla Kirgizská SSR.

²⁸ I přes toto rozdělení používáme, stejně jako obyvatelé Kyrgyzstánu, termín *ala kačuu* pro všechny typy únosů nevěst – se souhlasem dívky i pro nonkonsenzuální únosy.

²⁹ *Přidannoje* neboli věno však nevěstina rodina vyplácí pokaždé.

³⁰ *Toj* znamená v kyrgyzštině svátek, zvykový obřad či slavnost.

Z těchto faktů logicky vyplývá, že každý realizovaný únos, který není právně ani společensky postižen a je akceptován jako normální čin, připravuje podhoubí pro další. Zvyk je železná košile a z několika případů se i v době modernizace či sociálních a politických změn lehce může stát „tradice“ (Light – Imanalieva 2007: 1).

Po roce 1991, tedy po rozpadu Sovětského svazu a vzniku samostatné Kyrgyzské republiky, je v této zemi zaznamenán asi největší nárůst nonkonsensuálních únosů – o únosy bez souhlasu dívky jde v rurálních oblastech až ve třech čtvrtinách z celkového počtu případů (Light – Imanalieva 2007: 3; Евстратов 2013). Může to souviset s několika aspekty a na prvním místě jistě bude politická situace. V zemi nastal chaos, nestabilita, nepořádek (v rusky hovořících oblastech je vystihuje oblíbený termín *bespreděl*) a celkově vzrostla míra kriminality či popularita úplatků, *vzjátek*. O rozhodující slovo v kyrgyzské společnosti se oproti emancipaci z let sovětské nadvlády opět hlásí muži, kteří se snaží prosadit svou dominanci právě prostřednictvím hrubé fyzické síly či násilných činů.

Podle Lori Handrahan jsou tamní muži po rozpadu SSSR přesvědčeni, že mohou vlastnit jakoukoli ženu a mohou k tomu použít násilí (Handrahan 2004: 208). Tvrdí to i sám únosce po činu v jednom z dokumentů: „Dneska jsme si dokázali, že jsme praví kyrgyzští muži, díky tobě, Alláhu. Jsem na nás velmi hrdý!“ (Vice 2012). Od pravých kyrgyzských žen se potom očekává, že budou tyto „znovuobjevené“ aspekty kulturní identity akceptovat. Jsou tedy vystaveny nepřetržitému tlaku a *ala kačuu* vymezuje aktivní a pasivní roli mužů a žen a určuje novou kyrgyzskou etnicitu v rámci moderní patriarchální společnosti (Handrahan 2004: 208).

Do hry navíc opět vstupují rodiče – slovo při rozhodování o synově osudu si však často berou „emancipované“ matky, a jelikož byly ony samy také ukradeny, jelikož se za desítky let sovětizace středoasijské společnosti z *ala kačuu* stal „dobrý zvyk“, nemají pocit, že by dělaly něco špatného, ba dokonce protizákonného. Ženy, které se na únosech jistou měrou také podílejí, většinou necítí jakékoli provinění nebo rozrušení.

Podstatnou roli zde nepřestávají hrát ani finance – v současné době relativně vysoké nezaměstnanosti a průměrného platu 12 848 somů³¹ se hodnota *kalymu* pohybuje mezi 50 a 5 000 dolary (může tak dosáhnout téměř 400 000 somů),³²

³¹ Údaj z počátku roku 2016, v přepočtu je to přibližně 4 625 Kč (kurzovní lístek ze září 2016). Průměrného platu však nedosahují zdaleka všichni obyvatelé Kyrgyzstánu.

³² V polském tisku se objevily zprávy, že kyrgyzská vláda chce stanovit maximální výši *kalymu*, počet svatebních hostů či aut. Kyrgyzové totiž často utrácejí obrovské peníze, za něž by mohli žít i několik

nejde tedy o částku právě malou. Výše *kalymu* závisí například na dívčině dosaženém vzdělání, na statusu rodiny, z níž pochází, a dalších faktorech. Záleží také na regionu – standardně se pohybuje kolem 100 000 somů a podle místních prý největší *kalym* zaplatí obyvatelé Talaské oblasti (respondent č. 1).

Jak jsme již zmiňovali, kyrgyzské zákony ani některé mezinárodní lidskoprávní dokumenty *ala kačuu* nepřipouštějí, přesto je stále velká část kyrgyzského obyvatelstva přesvědčena o tom, že i únos nevěsty bez jejího souhlasu je součástí bohaté kyrgyzské tradice 20. století. Nejsou o něm zmínky ani ve zvykovém právu *adat*, ani v *koránu* – *ala kačuu* si s šaríí dokonce protiřečí, *šaría* však nevyklučuje svatbu z donucení (Ларина – Наумова 2010: 14). Některé duchovní autority, *mullové* či *moldo*, mohou za jistých podmínek (například když „nevěsta neodpovídá anebo se usmívá, svůj vnitřní, duchovní souhlas však implicitně dává najevo svou přítomností“) dvojici bez nevěstina zřetelného souhlasu oddat.³³ Oddávající *moldo* tedy může hrát podstatnou roli v tom, zda bude spravedlivý a bude brát zřetel na ženino svobodné rozhodnutí, anebo se nechá rodinou únosce ovlivnit, či dokonce podplatit.

Je také třeba zdůraznit, že *nike* podle dlouholeté tradice vždy předchází civilnímu obřadu. Přestože pro plnoprávný manželský svazek je nutný také úřední zápis v *ZAGSu*,³⁴ kde nesmí chybět ani zřetelný souhlas a podpis nevěsty, mnohé páry spolu žijí sezdané před bohem, ale nezapsané na matrice, klidně několik let.

Statistika a výzkumy mezi ukradenými ženami a jejich únosci³⁵

Nejohroženější skupinou žen, kterou může *ala kačuu* postihnout, jsou dívky mezi sedmnáctým a pětadvacátým rokem života, a přestože všeobecně platí, že únosy probíhají především v menších, rurálních, často horských lokalitách a do velké míry mezi Kyrgyzy, není vyloučeno, že k němu dojde i v atypickém prostředí, např. ve městě, anebo mezi Uzbeky, Tatary či Rusy. Závísí to

let, nebo si berou zbytečně veliké půjčky, které potom nemohou splatit. Více na <http://wyborcza.pl/1,75477,19447431,kirgiskie-wesele-tylko-dla-bogaczy.html#TRrelSST> [cit. 2016-03-10].

³³ Jsou známy případy, kdy za dívku odpovídala mužova švagrová či jiná žena z jeho rodiny. Novomanželé jsou během *nike* oddělení závěsem (tzv. *köšögö*), přičemž oddávající stojí pokaždé na straně novomanžela. Nemůže tedy vidět, zdali souhlas skutečně vysloví nevěsta. (Respondent č. 3)

³⁴ ЗАГС – Запись актов гражданского состояния – zápis protokolu občanského stavu.

³⁵ V této podkapitole vycházím z terénního výzkumu týmu Russella Kleinbacha a ze statistických materiálů Lori Handrahan.

především na tom, v jakém prostředí se nacházejí. Pokud budou žít v kyrgyzské vesnici v minoritě i jiné národnosti, je pravděpodobné, že k únosům bude docházet i u nich. Dále je prokázáno, že únosy na ortodoxním jihu častěji probíhají se souhlasem nevěsty, kdežto případy nonkonsensuálních *ala kačuu* se více vyskytují v severní části Kyrgyzstánu, což je nejspíš podmíněno větším vlivem industrializace a rusifikace severních oblastí.

Z jednoho z četných výzkumů Russella Kleinbacha, který probíhal v roce 2004 mezi 543 respondentkami a respondenty v téměř čistě kyrgyzské vesnici (96 % obyvatel kyrgyzské národnosti), vyplývá toto: 374 (tj. 80 %) žen bylo ukradeno, přičemž deset z nich více než jednou. Průměrný věk ukradených žen byl 20 let, únosci byli v průměru o 4 roky starší. 9 % mužů tvrdilo, že ukradli ženu, kterou neznali, v porovnání s ženami – 22 % z nich tvrdilo, že muže do té doby neznaly. 41 % mužů bylo přesvědčeno o tom, že ženu milují, oproti 26 % žen. 34 % únosů proběhlo se souhlasem ženy, 46 % únosů provedli muži lstí, v 18 % případech použili násilí či fyzickou sílu. Realizaci *ala kačuu* si přálo 23 % matek (a 18 % otců) únosců a pouhá 4 % matek (a 2 % otců) dívek (Клейнбах – Аблезова – Айтиева 2004: 5).

Důvodů, proč muži ženu ukradli, bylo několik, převážně se však opakovaly čtyři základní: je to pěkná tradice (38 %); žena mohla nabídku k sňatku odmítnout (29 %); únosem jsem chtěl zabránit ženě ve sňatku s jiným mužem (28 %); odmítla moji nabídku (12 %). Přibližně 20 % žen a mužů z této skupiny mělo dosažené vysokoškolské vzdělání a asi 30 % mělo alespoň částečné univerzitní vzdělání! (Клейнбах – Аблезова – Айтиева 2004: 6).

Výše jmenované důvody únosu však nemusí být jediné – mezi dalšími argumenty z předešlého výzkumu (Amsler – Kleinbach 2009: 216), u nichž se lišily výpovědi žen i mužů, se objevily například tyto: muž nebyl schopen zaplatit *kalym* (M – 12 %, Ž – 11 %); žena byla těhotná (M – 14 %, Ž – 2 %); rodiče muže by se sňatkem nemuseli souhlasit (M – 10 %, Ž – 3 %).

92 % únosů skončilo sňatkem a pouze pro 8 % dívek si do domu potenciálního ženicha přišli jejich příbuzní (rodiče). 6 % z těchto sňatků skončilo rozvodem. Téměř pětina dívek, které v den únosu zůstaly v domě mužovy rodiny, byla přinucena k sexu. Za posledních padesát let se celkový počet únosů zdvojnásobil a oproti výzkumu z roku 1999 vzrostlo procento unesených žen ve věkové skupině 16–25 let z 64 na 85 %, přičemž procento nonkonsensuálních sňatků se téměř ztrojnásobilo – z 24 na 63 % (Клейнбах – Аблезова – Айтиева 2004: 7).

Lori Handrahan únosy nevěst považuje za feminní subordinaci vůči etnickým rituálům, jež se dějí v každodenním životě. Ve svém výzkumu se soustředila

především na muže: 42 % dotázaných řeklo, že kvůli únosu dívky byli rozrušení, báli se anebo styděli; 11 % se cítilo statečně, silně a jako mačo; 23 % mužů se cítilo odevzdaně či netečně; 15 % bylo šťastných; 2 % únosců se cítila opile a 6 % mužů nevědělo, jak se cítili. Když však byli dotázáni, zdali je netrápilo, že byla žena rozrušená či ve stresu, 73 % odpovědělo, že ne – bylo jim jedno, jak se žena cítí (Handrahan 2004: 221).

Věk únosce logicky roste se vzděláním – dotazovaní muži s dokončeným středoškolským či nižším vzděláním se dopouštěli únosů dříve (kolem 21 let) než vysokoškoláci (kolem 25 let). 41 % všech dotázaných mužů považovalo *ala kačuu* za pozitivní čin, z čehož 72 % mělo středoškolské či nižší vzdělání; 32 % řeklo, že jde o barbarství, ilegální, násilný či jakkoli negativní čin; a pouze 17 % z nich mělo středoškolské či nižší vzdělání. Ti, kteří ukradli neznámou ženu, a ti, kteří kradli z důvodu tradice či mužnosti, měli během únosu větší tendence pít. Polovina mužů, kteří ženu ukradli z důvodu rodinného nátlaku, nepila vůbec, třetina formálně (Handrahan 2004: 22–221).

Výzkum prokázal, že to byli spíše vysokoškolsky vzdělaní muži než muži pracující manuálně, kteří byli při únosu nevěsty schopni použít násilí či pít v nadměrném množství; na rozdíl od středoškoláků či méně vzdělaných mužů, u nichž byla větší pravděpodobnost, že nepili vůbec (Handrahan 2004: 224). 34 % středoškolsky či méně vzdělaných respondentů odpovědělo, že nepili vůbec, protože to bylo nezodpovědné, byl to špatný nápad, ostuda apod., a pouze 14 % vysokoškoláků řeklo to samé. Ti, kteří na otázku: „Proč jste pili nebo nepili?“ odpověděli, že pili na kuráž, nebo proto, že to je dobrá tradice, byli spíše ze skupiny s nižším dosaženým vzděláním (Handrahan 2004: 219). Z těchto čísel tedy vyplývá, že muži s vyšším dosaženým vzděláním potřebovali k odbourání zábran a k tomu, aby použili násilí, zároveň více alkoholu, protože to nejspíš bylo v rozporu s jejich sociálním a kulturním vzděláním.

84 % žen, které byly se svým manželstvím spokojené, neukradl neznámý muž, ale člověk, kterého předtím znaly, na rozdíl od minoritních 6 % žen spokojených v manželství, které vzniklo únosem neznámým mužem (Handrahan 2004: 221–222). Přesto není vyloučeno, že manželství vzniklé na základě únosu neznámým mužem může být šťastné a muž se nebude chovat jako násilník, ale jako vzorný manžel.

A ještě obecná poznámka k násilí v Kyrgyzstánu. Podle průzkumu veřejného mínění se 83 % kyrgyzských žen setkala s násilím, z čehož asi 25 % se s ním setkává až čtyřikrát do měsíce, 4 ženy ze 100 každodenně a 3,2 % někdy utrpělo poranění. V mnohých případech se s násilím setkaly právě při samotném

únosu či později v domě budoucího ženicha. Podle zdravotně-demografického výzkumu v roce 2012 si 33 % žen a 50 % mužů ve věku 15–49 let myslí, že muž má za určitých okolností právo bít ženu. 71 % žen z této věkové skupiny informovalo o partnerových projevech žárlivosti či hněvu, pokud se bavily s jiným mužem, a 68 % tvrdilo, že muž či partner trvá na tom, že chce v libovolnou chvíli vědět, kde se právě nacházejí (Хьюман Райтс Вотч 2015: 12).

Strategie únosců, jejich rodin a průběh *ala kačuu*³⁶

Jaká je základní motivace, jednotlivé strategie a požadavky únosce a jeho pomocníků? Proč dívky raději v rodině, kam jsou během únosu dovezeny, zůstanou, přestože to odporuje jejich vnitřnímu přání a vůli? Jaké právo do celé akce zasahovat mají dívčíni rodiče či veřejní činitelé? A proč ženy, které byly ukradeny, často iniciují další únosy a aktivně se jich účastní? Cítí se dívky, přestože byly podvedeny a často násilně přinuceny k něčemu, co nechtějí, atraktivně? Na všechny tyto otázky neexistují jednoznačné odpovědi a budou se lišit i na základě některých dalších aspektů (věk, dosažené vzdělání, místo bydliště, rodinné zázemí, náboženské vyznání aj.). Na následujících řádcích se na některé z nich přesto pokusíme odpovědět.

Muž, který dospěl do věku, kdy je na čase přivést si domů nevěstu, jež bude další plnohodnotnou pomocnicí, může při plánování únosu vycházet z několika situací: a) mám dívku, kterou miluji, ale chci si ji vzít co nejdřív a co nejlevněji; b) vyhlédl jsem si dívku, do které jsem zamilován, ale ona si má vzít jiného muže, unesu ji tedy dříve, než se s ní dotýčný ožení; c) nemám dívku a nemám čas či odvalu na to, abych se s nějakou stýkal a blíže ji poznával, navíc na svatbu tlačí rodiče, po dohodě s nimi si tedy nějakou vyberu a tu přivezu domů.

Základním předpokladem pro únos nevěsty je vytvořit takové podmínky, aby byla dívka dezorientovaná a aby pod psychickým a často i fyzickým nátlakem nebyla schopna muži odporovat a co nejdříve se podřídila jeho vůli. Mladík si může vyhlédnout dívku z jiného města či vesnice, nejprůhodnější dobou pro únos je soumrak či večer, kdy se dívka vyskytuje sama na ulici (případně v doprovodu kamarádek, které se mohou na únosu také podílet, anebo jsou

³⁶ V této podkapitole vycházím kromě psaných textů také z dokumentárního filmu Petra Loma *Bride Kidnapping in Kyrgyzstan*, z dalších filmů dostupných na internetu (např. hraný film *Boz salkyn, Kavkazskaja plennica* či dokumenty RT TV a Vice) a také z výzkumu mezi dotazovanými ženami a dívkami (Gregorová 2011, 2015).

slabší a nejsou schopny únosu zabránit) – například cestou z obchodu, ze školy či z fakulty domů.

Typický scénář vypadá takto (Lom 2006): po dohodě s rodiči a výběru konkrétní nevěsty se muž slušně obleče, vezme auto (pokud nemá své, půjčí si ho nebo si pronajme taxi) a za doprovodu dvou tří kamarádů se vypraví na místo, kde dívku pravděpodobně potká. Muži mohou být povzbuzeni alkoholem – podle průzkumů až polovina všech únosců před samotným činem požila alkohol, přičemž tři pětiny přiměřeně, zbytek hodně, na skupinku tedy až 3–4 litry vodky (Handrahan 2004: 220). Převážně lstí či silou dívku přinutí nastoupit do auta, v němž ji také dovezou do domu únoscových rodičů či blízkých příbuzných. Dívka je tímto vystavena velkému psychickému stresu. Muže většinou nezná, ale ani to, že ji unáší její milý, který se k ní náhle chová hrubě, ji jistě nijak zvlášť neteší. Většinou pláče, křičí a brání se, auto je však dobrým prostředkem, jak tyto projevy potlačit či skrýt. Hlasitá hudba přehluší její odpor, mužská fyzická převaha, stejně jako rychlá jízda jí brání v tom, aby vystoupila. Dívka je zmatená a často ani netuší, který z mužů ji unáší a kam jedou (Lom 2006).

Po příjezdu do domu budoucího ženicha je odvedena či odnesena a předána do „ženské péče“ únoscovy matky, babičky, švagrových apod.; mužova role se stává prozatímně pasivní.³⁷ Dívka se nachází v nezáviděníhodné pozici – má strach dům opustit, neboť je přesvědčena, že špatné chování (neuposlechnutí) bude mít negativní dopad na její rodinu. A také ženy, které budoucí „nevěstu“ přemlouvají k tomu, aby zůstala, mají pádné obavy, že dívka odejde: tou hlavní je jistě ztráta autority a ostuda, která by rodinu únosce postihla, kdyby dívka překročila její práh a domov opustila. Ženy jí tedy slibují respekt a pravomoci, kterých se jí dostane, když zůstane (Lom 2006; Light – Imanalieva 2007: 7).

Pokud dívka nadále odmítá, pláče, vzpírá se a nechce si nechat na hlavu nasadit *ak džooluk* (bílý šátek), pokud se nechce obléct do domácích šatů a odmítá jídlo (zejména potom máslo, které je symbolem přijetí nového domova), ženy nasadí jiný, drsnější, ba někdy přímo vyděračský tón. Mohou použít jak fyzický nátlak (pevné držení), tak i moralizování: *Taş tuşkön dzerinde oor bolot – Kámen, který jednou spadne, již nezvedneš*, říkají často, čímž zdůrazňují podřízenost dívky osudu a jakousi determinovanost toho, že žena by neměla následovat své touhy, nýbrž povinnosti. Mohou použít další fráze typu: „dívka, která

³⁷ Na mnohých záběrech to vypadá, jako by vedli ženu, která něco provedla (například s rukama za zády, jako by měla nasazená pouta). Pro dívku, která se ničím neprovinila, to tedy musí být velmi ponižující. Stejně jako to, že se ženy okolo ní často smějí (což může být důsledek vyplavení dávného traumatu z jejich vlastního únosu).

opustí dům, do něž byla unesena, nikdy nebude mít děti a bude nešťastná“; „jen se vyplač, my jsme také plakaly, když nás unesli“; „osudu se nevyhneš“; „dívka si pro štěstí chodívá v slzách“; „stěrpitsja – sljubitsja“ (v přeneseném smyslu „zvyk je železná košile“) apod. Dokonce jí mohou na práh položit chléb se solí či kolébku, nebo si na něj lehne babička (případně jiná starší žena). „Pokud si myslíš, že jsi důležitější než ona, překroč ji a odejdi“ (Light – Imanalieva 2007: 9).

Takový způsob slovního vydírání je velmi efektivní. Ženy vědí, že pokud je dívka slušně vychovaná, je v psychické pasti a jinou možnost než zůstat nemá, neboť při odchodu by neměla použít fyzickou sílu a překročit starší ženu ležící na prahu by znamenalo zneuctění autority.

Dívka může v tuto chvíli použít argumenty typu: „mám jiného přítele“; „chci dostudovat vysokou školu a až potom se vdát“ či další obranné tvrzení „nejsem panna“, které jí ovšem může značně omezit další možnost se vdát, neboť u Kyrgyzů je panenství pro vstup do manželství de facto podmínkou. „Slibuji, že se vrátím a že podepíšu manželskou smlouvu, ale teď tu nezůstanu a nechte mě, prosím, jít,“ je spíše už dalším zoufalým pokusem, jak přesvědčit ženy, aby dívku nechaly v klidu odejít (Light – Imanalieva 2007: 8–9).

Ani dovolávání se rodičů nemusí být často úspěšné. Důvodem, proč většina dívek přes noc nakonec zůstane, jsou především obavy z jejich nepochopení („budou také chtít, abych zůstala“), strach z nátlaku, pověřivost a neznalost občanských práv. Pokud tedy dívka zůstane, často dochází k fyzickému násilí v podobě znásilnění (o poskvrněnou dívku již nebude zájem), proto také dívčini rodiče, kteří bývají do únoscovy domu záměrně přizváni až po tomto činu, často souhlasí s tím, aby dívka zůstala (Light – Imanalieva 2007: 10).

Kontakt s rodinou unesené dívky je nepostradatelnou formalitou, stejně jako dopis, ve kterém dívka stvrzuje, že do manželství vstupuje dobrovolně a bez cizího donucení. Strategii cizí rodiny může být právě takovéto živé sdělení dívčini rodičům, že dívka překročila práh jejich domu dobrovolně. Rodiče se buď své dcery zastanou a budou bojovat o to, aby mohla opustit dům a byla jim ve zdraví a v pořádku vrácena, jsou však známy i případy, kdy se svého potomka rodič doslova zřekne, například se zdůvodněním, že matka je nemocná, a kdyby se dcera vrátila, její zdravotní stav by se zhoršil. Častým argumentem, kdy rodiče podlehnou tlaku veřejného mínění, může být i to, že dívka už je příliš stará a může být ráda, že si jí vůbec někdo chce vzít; nebo souhlasí spíše z pohodlnosti či vlastní nerozhodnosti – s vědomím, že jejich dcera, dříve či později, z rodiny stejně odejde. Anebo svou dceru nechtějí vzít zpátky domů, protože v očích ostatních by ztratili respekt (HRW 2006: 111).

Mnohé dívky nátlak skupiny žen, místy podobný hypnóze či „vymývání mozku“, nevydrží dlouho, jiné rezignují třeba až po dvanácti hodinách (HRW 2006: 115).

Podívejme se nyní na některé konkrétní případy, ať už se šťastným koncem, kdy dívky se svým únoscem žijí ve spokojeném manželství, anebo se jim podařilo z cizí rodiny díky podpoře svých příbuzných odejít. A také na případy, které skončily smutně, ba tragicky – smrtí unesených dívek.

Konkrétní případy *ala kačuu*

Žijeme v horách, proto se musím oženit.

Máš ji rád?

Hm... A proč? Bude dojit krávy.³⁸

„Chci nějakou pěknou dívku, která mi bude tančit a zpívat,“ prozrazuje jedna z matek v lehkém, leč nechtěném žertu v dokumentu Petra Loma nazvaném jednoduše *Bride Kidnapping in Kyrgyzstan*. Právě proběhla rodinná porada, v níž jednotliví členové okomentovali vybrané dívky napsané na papírku. Syn Ulan, který na sebe zanedlouho vezme nevděčnou roli únosce, se mezitím umyje u studny, vezme si čistou košili a sako, mokasíny, které si pečlivě vyleští. Na otázku tlumočnice, co bude dělat, pokud s ním dívka Kajyrgul nebude chtít jít, odpoví jednoduše a rezolutně: „Když nebude chtít jít dobrovolně, pomůžou kamarádi a příbuzní!“ Typický scénář nonkonsensuálního únosu, podrobněji popsany v předchozí podkapitole, nakonec skončí pro dívku šťastně – má totiž zastání ve své rodině, ale jak sama tvrdí, přání rodičů zůstat by uposlechla, přestože má přítele. Rodině únosce tedy nezbuďte nic jiného než syna vyslat pro další dívku ze seznamu na zmuchlaném papírku – Gulmiru. Ta už se zachová jako poslušná, submisivní nevěsta – svému osudu se podřídí, poslechne svou matku a v rodině únosce zůstane (Lom 2006).

„Nemohla jsem si vzít svou opravdovou lásku, to se u nás, v Kyrgyzstánu, poštěstí pouze tak jedné dívce ze sta. Naše životy jsou založené na tom, že krádeže nevěst akceptujeme a že s tím dokážeme dál žít... Po únosu nemáte jinou šanci než začít

³⁸ Dialog tlumočnice a devatenáctiletého venkovského mladíka, jenž se právě chystá unést svou budoucí ženu, kterou si vyhlédl ve městě. Bohužel však nezná její jméno ani adresu, ví pouze, kde pracuje (Lom 2006).

milovat – i když nechcete,“ tvrdí Nurkuz, další hrdinka Lomova dokumentu. „Ale jsem šťastná. Rozumíme si, všechno je v pořádku, líbí se mi jeho charakter“ (Lom 2006).

Ne všechny případy unesených dívek však mají dobrý konec – ať už dívky v rodině po přemlouvání zůstanou, anebo z ní za pomoci rodičů či příbuzných odejdou. Některé dívky neunesou tlak veřejného mínění, psychické naléhání a fyzický nátlak únoscovy rodiny. Některé z nich zvolí jako jednodušší variantu odchod z pozemského světa. Například v srpnu 2007 v Džalalabádské oblasti, ve vesnici Akman, unesená dívka spáchala sebevraždu. Unesli ji dvakrát, přičemž podruhé se jí podařilo utéct se slovy, že už není panna. Poté se o ní tato pomluva roznesla po celé vesnici a její babička, s níž jako poloviční sirotek žila (matka jí zemřela), na ni křičela, že si toho chlapce musí vzít, protože nikdo jiný už ji nebude chtít. Po této scéně se dívka vydala do sousedovy stodoly, kde se oběsila. V kapse zanechala vzkaz: „Vyřídte tatínkovi, že jsem stále panna. Věřím, že odcházím do mírumilovného světa.“ I přes tuto tragickou událost si lidé ve vesnici nepřestali šuškat, že byla její čest pošpiněna a že tedy nejspíš byla psychicky nemocná (Respondent č. 3).

Dvě dívky z Issyk-kulské oblasti skoncovaly se životem kvůli tomu, že byly uneseny – v prosinci 2010 to byla jednadvacetiletá Venera Kasymalijeva a v březnu 2011 dvacetiletá Nurzat Kalykova. 18. května 2011 se potom v Karakolu konala akce k uctění jejich památky a zároveň na protest proti krádežím nevěst nazvaná *Věsna bez nich* (*Jaro bez nich*) (RT TV 2012).

Tragický případ se stal v roce 1999 v Džalalabádu, kdy muži-únosci uložili dívku do cisterny na vodu, neboť ji chtěli schovat před policií a svědky. Víko však bylo zakryté příliš dlouho, a než auto dorazilo k ženichovu domu, dívka už byla mrtvá (Хьюман Райтс Вотч 2006: 69).

Existují však také vzácné případy, kdy dívka zná svoje práva a scénář únosu s pevně stanovenými pravidly poruší kupříkladu tím, že únoscí pohrozí soudem. Ve všech případech jsou si však tyto sebevědomé a mnohdy odvážné dívky vědomy podpory své rodiny.

Byla jsem ukradená, ale velmi rychle si to rodina potenciálního ženicha rozmyslela a vrátila mě. Letos v lednu, když mi bylo sedmnáct. Dědeček je kromě jiného léčitel a vyhlédl si mě jeden jeho pacient z Batkenu. Ten mě jednoho dne donutil sednout si k němu do auta a odvezl mě k sobě domů. Vůbec jsem se nebránila, nebrečela jsem, nepanikačila ani nebyla nervózní, jak to unesené dívky obvykle dělají.

Jakmile mě přivezl k sobě domů, vyžádala jsem si papír a tužku. V tu chvíli dívky mají napsat dopis svým rodičům, něco ve stylu: „Drazí rodiče, v rodině se mi líbí, chci v ní zůstat a chci se provdat atd.“, ale často to píší proto, že jsou pod tlakem, ve velkém stresu a jsou k tomu donuceny. Jenže já jsem napsala trestní oznámení, to jsem jim ukázala a řekla jsem, že pokud mě okamžitě neodvezou domů, nechám ho na sedm let zavřít. Asi se vyděsil, protože mě okamžitě odvezl. Já jsem to trestní oznámení ale nakonec stejně podala a soud dostal nějakých 250 000 somů a naše rodina nakonec asi 40 000. A dědečkovi, kdykoli teď někdo vysloví Batken, se od té doby pokaždé rozbuší srdce a je rozrušený... Anebo v Batkenu ukradli dívku, kterou donutili v rodině zůstat, ale pak si to její nový manžel rozmyslel a vyhnal ji. Ona na něj podala trestní oznámení a on šel na dva roky do vězení (Respondent č. 2).

***Ala kačuu* ve 21. století**

V tomto textu jsme se zabývali mnoholetým problémem vyskytujícím se ve středoasijském prostoru, kterým je *ala kačuu* – únos nevěsty. *Ala kačuu* v Kyrgyzstánu postihuje především dívky mezi sedmnáctým a pětadvacátým rokem života, tedy ve věku, kdy jsou z pohledu tamních mužů nejatraktivnější, a dochází k němu převážně mezi etnickými Kyrgyzy – známy jsou však také případy mezi jinými národnostmi (Uzbeci, Tataři, Rusové aj.). Pokusili jsme se osvětlit tento přečin, mylně vnímaný desítky let jako tradice, z několika různých pohledů – z historického, společenského, náboženského či právního.

Osvětová činnost mnohých vědců a aktivistů je velmi záslužná, avšak implantace některých kulturních či sociálních vzorců, které jsou kyrgyzskému etniku neznámé a cizí, nemusí být právě jednoduchou cestou k úspěchu. Pro dívku vychovanou na Západě by byl únos za účelem sňatku doživotním traumatem, pro mnohé kyrgyzské dívky jde o předurčenost či potvrzení osobní atraktivity. Tamní ženy k manželství přistupují s větší racionalitou a altruismem, s ohledem na své okolí, blízké, rodinu či přátele. Jsou schopny vzdát se vlastního štěstí ve prospěch druhých lidí. Únos, respektive následná svatba, navíc ženě dodává v očích veřejnosti vysoký sociální status.

Další „svízel“ popularity *ala kačuu* tkví pravděpodobně v tom, že velké procento Kyrgyzů klade větší důraz na tradici či zvykové právo než na jurisdikci. Stejně jako mnozí veřejní činitelé, kteří svým postojem a jednáním dovolí, že většina únosů není po právu potrestána. Eliminaci počtu únosů nevěst podle našeho názoru neovlivní ani finanční snížení *kalymu*... Záleží především na úrovni sociálně-kulturní výchovy ve školách. Velmi podstatné je i to, jak se

v rodinách, v nichž dochází k únosům, změni postoj k dcerám. A v neposlední řadě také to, jak v následujících letech přehodnotí kyrgyzští obyvatelé svůj postoj k tribalismu, maskulinitě a státnosti.

Vraťme se však k názvu článku. Kyrgyzská tradice? Ano, myslí si to stále většina místních (přestože sborově tvrdí, že s ní nesouhlasí). Jsou přesvědčeni, že *ala kačuu* není pouze tradicí, ale že tento zvyk mají v krvi a mentalitě – odmala ho vidí ve svých domovech a podvědomě se s ním ztotožňují. Sociální drama? Jistě, z evropského úhlu pohledu jde o obrovské drama, v němž je žena ponížena a zbavena práva osobního, svobodného rozhodnutí. Hra na pláč? Čím více příběhů sebou nechá nezávislý pozorovatel prostoupit, tím spíše mu to celé přijde jako pošetilá hra. Kterou by však její hráči, jako v každé jiné hře, měli mít možnost v libovolném políčku opustit.

Barbora Gregorová v roce 2007 dokončila magisterské studium rusistiky a polonistiky na Filozofické fakultě UK, v letech 2008–16 studovala doktorský program na katedře etnologie téže fakulty. O téma postavení žen v Kyrgyzstánu se zajímá dlouhodobě, na téma rodinných obřadů a postavení ženy v kyrgyzské společnosti napsala disertační práci. Autorsky se podílela na publikaci Petra Kokaisla a Jana Pargače *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Je autorkou beletristické knihy *Kámen-hora-papír* a několika desítek publicistických textů, reportáží či recenzí, zaměřených především na komparativní kulturu či etnologii. Kontakt: baruch@email.cz

Respondenti (výzkum říjen–listopad 2015)³⁹

- 1) Rysbek Bukaradinov (*1972), Kyrgyz, pochází z Narynu, pracuje jako záchranář v Biškeku. Podruhé ženatý, z obou manželství má pět dětí, veselý, usměvavý muž se smyslem pro humor; dříve se také zabýval alpinismem v kyrgyzských horách.
- 2) Džylgyz Osmonalijeja (*1998), žije v Isfaně, dokončila střední školu, pracuje jako sekretářka ve vzdělávacím centru Discovery a dálkově studuje na místní soukromé vysoké škole; sebevědomá, mladá dívka vychovaná prarodiči (spíše však ve smíšené roli, např. děda ji naučil řídit), zná svá práva a vyzná se v zákonech (dědeček je bývalý zaměstnanec „specnazu“, historik, léčitel a místní vážená osoba); přemýšlí o studiu v Turecku či Kazachstánu, ale také si je vědoma, že by se do dvou tří let měla vdát.

³⁹ U druhé respondentky bylo pozměněno jméno a příjmení, další dva respondenti s uveřejněním osobních údajů souhlasí.

- 3) Gazbubu Babajarova (*1980) – jako dívka byla ukradena, ale nakonec se provdala za muže, kterého si sama vybrala. S ním také již několik let žije v Praze. Je matkou dvou dcer a jednoho syna, ředitelkou Kyz Korgon Institute a koordinátorkou programů, jejichž cílem je snížení či odstranění násilí na ženách a zrovnoprávnění žen v Kyrgyzstánu.

Použité prameny a literatura

- Ajtmatov, Čingiz. 1987. „Džamila.“ Pp 17–69 in Týž: *Novely*. Praha: Lidové nakladatelství.
- Amsler, Sarah – Kleinbach, Russell. 1999. „Bride Kidnapping in Kyrgyz Republic.“ *International Journal of Central Asian Studies* 1999, 4: 184–216.
- Barnes, R. H. 1999. „Marriage by Capture.“ *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 5, 1999, 1: 57–73. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/2660963> [cit. 2016-01-21].
- Fait, Emanuel. 1910. *Středoasijské národové, zvláště na území ruském*. Praha: Matice česká.
- Haynes, Esther. 2009. „This Woman Is Being Forced to Get Married.“ *Modernbride* 2009, 6–7: 250–253.
- Giddens, Anthony. 2013. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Handrahan, Lori. 2004. „Hunting for Women. Bride Kidnapping in Kyrgyzstan.“ *International Feminists Journal of Politics* 6, 2004, 2: 207–233.
- Human Rights Watch. 2006. *Reconciled to Violence. State Failure to Stop Domestic Abuse and Abduction of Women in Kyrgyzstan* 18, 2006, 9: 86–121. Dostupné z <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kyrgyzstan0906webwcover.pdf> [cit. 2016-01-23].
- Kalybekova, Asel. 2013. „Bride Kidnapping Not Just a Rural Phenomenon.“ *EurasiaNet* 9, 2013, 5. Dostupné z <http://www.eurasianet.org/node/66952> [cit. 2016-01-23].
- Kokaisl, Petr a kol. – Pargač, Jan. 2006. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Filozofická fakulta UK.
- Light, Nathanael – Imanalijeva, Damira. 2007. *Performing Ala Kachuu. Marriage Strategies in the Kyrgyz Republic*. (R. Kleinbach's Materials – CD): 1–14.
- Light, Nathanael. 2008. „Alliance and Presentation in Kyrgyz Marriage Rituals.“ Presentation at Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle (Saale), May 6/2008: 1–14.
- Machálková, Veronika. 2006. *Role a postavení kyrgyzských žen v rámci tradic a jejich proměny v době socialismu a postsocialistické transformace*. Rkp. nepublikované bakalářské práce obhájené na FF Univerzity Pardubice.
- Murphy, Robert F. 2001. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

- Myrzaeva, Gulayim. 2011. „Women in Kyrgyzstan. Challenging Stereotypes and Virginitiy Tradition.“ *WIP*, 2001, 2. Dostupné z <http://thewip.net/2011/02/18/women-in-kyrgyzstan-challenging-stereotypes-and-virginitiy-tradition/> [cit. 2016-01-23].
- Van Gennepe, Arnold. 1997. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny.
- Werner, Cynthia. 2009. „Bride Abduction in Post-Soviet Central Asia. Marking a Shift towards Patriarchy through Local Discourses of Shame and Tradition.“ *Journal of the Royal Anthropological Institute* 15, 2009, 2: 314–331. Dostupné z <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9655.2009.01555.x/pdf> [cit. 2016-01-23].
- Абрамзон, С. М. 1971. „Брак и семья.“ Рр. 227–283 in *Киргизи и их этногенетические и историко-культурные связи*. Ленинград: Наука.
- Гродековъ, Н. И. 1889. *Киргизи и Каракиргизи Сыр-Дарьинской области*. Т. 1. Юридический бытъ. Ташкент: Типолитография С.И. Лахтина.
- Евстратов, Антон. 2013. „Более половины женщин Киргизии подвергаются насилию.“ *Asia-News*. Dostupné z <http://www.news-asia.ru/view/4133> [cit. 2016-02-01].
- Клейнбах Расселл – Аблезова, Мехригуль – Айтиева, Медина. 2005. *Похищение с целью женитвы (Ала качуу) в кыргызском селе*. Фонд Сорос — Кыргызстан.
- Клейнбах Расселл – Саллимжанова, Л. 2011. „Кыз ала качуу и киргизский адат: умыкание невесты и обычное право в Кыргызстане.“ *Этнографическое обозрение* 3, 2011: 89–104.
- Кочкунов, Айдарбек. 2013. *Этнические традиции кыргызского народа (социокультурные аспекты и некоторые вопросы генезиса)*. Бишкек: НАН КР.
- Ларина, Е. И. – Наумова, О. Б. 2010. „Кража – это вечный наш обычай. Умыкание невесты у российских Казахов.“ *Этнографическое обозрение* 5, 2010: 3–20.
- Пусурманкулова, Бурулай. 2004. „Похищение невесты – добрый обычай или дикая традиция.“ *Буллетин Голос свободы* 4, 2004. Dostupné z http://faculty.philau.edu/kleinbachr/custom_or_tradition.htm [cit. 2016-01-23].
- Пятибратов, Сергей. 2013. „Кража невест глазами мужчин: традиция или преступление?“ *KNews*. Dostupné z <http://www.knews.kg/society/33676> [cit. 2016-01-23].
- Табышалиева, Анара. 2002. „О традиции насилия над женщинами.“ Рр. 6–20 in Б. Тугельбаева (ed.): *Ненадёжность гендерной защиты*. Бишкек: Дамонд.
- Хьюман Райтс Вотч. 2006. „Похищение невест.“ *Примерение с насилием. Непринятые государством мер по борьбе с насилием и похищением невест* 18, 2006, 9: 58–83.
- Хьюман Райтс Вотч. 2015. „Вызывайте, когда будет убивать“. *Реагирование государства на семейное насилие в Кыргызстане*. Dostupné z https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/kyrgyzstan1015ru_4up.pdf [cit. 2016-02-02].

Filmografie

- Abdyjaparov, Ernest. 2007. *Boz Salkyn*.⁴⁰ Hraný film, Kyrgyzstán. Dostupné z <http://tfilm.me/6566-svetlaya-prohlada.html> [cit. 2016-01-23].
- Гайдай, Леонид. 1967. Кавказская пленница или новые приключения Шурика.⁴¹ Hraný film, SSSR. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=11te2RzKkL8> [cit. 2016-01-23].
- Lom, Petr. 2006. *Bride Kidnapping in Kyrgyzstan*. Dokumentární film. Část dostupná z http://www.pbs.org/frontlineworld/watch/player.html?pkg=303_kyrgyz&seg=1&mod=0 [cit. 2016-01-23].
- RT TV. 2012. *Brides by Forces*. Dokumentární film, Rusko. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=ГDnO_yV_8mo [cit. 2016-01-23].
- Vice (Thomas Morton). 2012. *Bride Kidnapping in Kyrgyzstan*. Dokumentární film, Amerika. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=DKAusMNTNnk> [cit. 2016-01-23].

⁴⁰ Průzračný chládek.

⁴¹ Kavkazská zajatkyně aneb Šurikova nová dobrodružství.